

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907 - BY - 86 - 008 - 013

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

III

ÖĞRETMENLİĞİN DÜNÜ, BUGÜNÜ

Yard. Doç. Dr. Selâhattin PARLADIR

Öğretme ve öğrenme, büyüklerle küçükler arasındaki ilişkilerin en önemlisidir. Bu karşılıklı iletişim, her iki tarafta insan tabiatından gelen köklü isteklere, ihtiyaçlara dayanır ve bu isteklerin harekete geçirdiği karşılıklı faaliyetlerle veya eğitimle insan, kendini insan yapan özelliklerini, sosyal ve mânevî yönünü kazanır.

Ana - babalardaki şefkat, çocuklarını beden ve ruh bakımından en iyi duruma getirmek için onların ne büyük zahmetlere zevkle katlanmalarını sağlayan güçlü bir duygudur. Yine bu duygudur ki, kendinde olanları yetersiz bulduğunda onları başkasının yardımını istemeye sevkeder. Bilgisine güvendiğimiz, kişiliğine saygı duyarak önüne vardığımız bu kimse öğretmendir. Öğretmen toplum gözünde akıl, bilgi, sağduyu ve olgunluğu temsil eden saygıdeğer bir kimsedir. İslâm dini peygamberliği öğretmenlik sözüyle tarif etmiş (İbn Mâce, Mukaddime, 17) ve Hz. Peygamber, bilgin ve öğretmenlerin peygamberlik görevini devam ettirdiklerine dikkat çekmiştir (Buhârî, ilm, 10). Bir âyetin ifadesine göre de peygamber, Allah'ın varlığa olan şefkat ve merhametinin bir gereği olarak vazife yapmaktadır (Enbiya 21 : 107).

Nüfus artışı ve kültür birikiminin çoğalması, toplumda, işbölümünü gerekli kılarak şüphesiz okul ve öğretmenlik, en önce ortaya çıkan kurum ve mesleklerden biri ve toplum için çocuğunu eline teslim edeceği kimse-lerin üstün nitelikler taşıması önemli bir konu olmuştur. Ancak tarihteki uygulamaların bu istek ve ideal duygulara her zaman yeterli bir karşılık verdiği söylenemez. Öğretmenliğin kalite, ücret ve itibar durumu zaman içinde birtakım iniş çıkışlar göstermiştir.

Bugün toplumumuzda öğretmenliğin durumunu değerlendirebilmek için tarihindeki bazı belirgin noktaları gözönünde bulundurmak gerekir. Böylece, bunlara bakarak zaman içinde biri diğerini doğuran ilişkilere dikkat etmek, günümüz için geçerli bazı sonuçlar ve teklifler çıkarmak mümkün olacaktır.

I

İslâm Eğitim Tarihinin ilk dönemlerinde ilkokul öğretmenliği yapanlar, büyük ihtimalle okuma yazma öğrendikten sonra bazı cami derslerine devam eden ve bu mesleğe ilgi duyan kimselerdi. Bununla beraber öğretmenin kalitesi ve buna bağlı olarak ücret ve itibarı öğrenci ailesinin sosyo-ekonomik durumuna göre değişiyordu. Ünlü yazar Câhız halk deyim ve atasözlerinde sıbyan muallimi için söylenen gülünç ve küçük düşürücü sözleri haksız bulur. Ona göre muallimlik mesleğinde işe yaramaz kimseler vardır, ancak diğer meslekler de bundan farklı değildir.

Genel olarak öğretme karşılığında ücret almanın câiz olup olmadığı ilk dönemlerde akademik bir münakaşa konusu olmuştur. Pratikte az veya çok bir ücretin daima alınıp verildiği görülüyor. İbn Haldûn (ö. 1406), öğretmenlik dahil, din işleriyle meşgul olanların gelirlerinin genellikle çok olmadığını söylüyor. Ona göre bir iş, ona duyulan ihtiyaca göre değer kazanır. Eğer iş medeniyet ve gelişme için zarûrî ise bunun değeri büyüktür. Yazar işin, ona duyulan ihtiyacın şiddetine göre değer kazanacağı şeklinde bir kural ortaya koyarken haklıdır, ancak hangi işin daha zarûrî olduğu meselesi zamana ve sosyal şartlara göre değişmektedir. Nitekim ilk dönemlerde bile fakir ve orta halli halk, çocuklarının sadece Kur'an ve ilmihal öğrenmesini yeterli bulurken, sosyo-ekonomik durumu daha yüksek aileler çocukları için pahalı ve kaliteli öğretmenler (müeddib) tutuyorlardı (Parladır, 66-70).

Osmanlılarda genellikle az çok medrese tahsili görmüş veya hafız okullarından mezun olmuş, camilerde imamlık, müezzinlik yapan kimseler ilkokul öğretmenliği de yapıyorlardı. Belki ilk defa eğitimde ciddi bir düzenleme hareketine girişen Fatih (ö. 1481), adıyla anılan caminin etrafında yüksek ve orta öğretim kurumları yanında öksüz çocuklar için bir de ilkokul (Dâru't-ta'lîm) yaptırmış ve vakfiyesinde buraya tayin edilecek öğretmenin ve yardımcısının nitelik ve görevleri ile uyacakları metodları belirten bir kayıt koymuştu. Buna göre öğretmen nefis-i enfes sahibi ve rızayı hak tâlibi olacak, çocukların öğretimine önem verecektir. Yardımcısı da verilen dersleri tekrar ettirecek, görevi hafife almayacak, çocuklara bilmediklerini iyilik ve yumuşaklıkla öğretecektir (Unat, 30).

Eğitim tarihimizde medrese, özellikle Büyük Selçuklular zamanında devlet eliyle kurulmaya başladıktan sonra toplum hayatı için gerekli olan vasıflı insanların, bu arada öğretmenlerin hazırlandığı en önemli kurum olmuştur. İlim ve ilim adamlarını koruyup geliştirmek, toplumun ortak

ÖĞRETMENLİĞİN DÜNÜ, BUGÜNÜ

değerlerini korumak, devlet için memur yetiştirmek, devlet eliyle açılan ve kısa zamanda Irak, İran ve Türkistan bölgelerinde yaygınlaşan bu ilk Nizâmiye Medreselerinin kuruluş amaçlarını teşkil etmiştir (Köymen IV, 82-88).

Akademik bir kurum oldukları kadar öğretmen yetiştirilen bir meslek okulu hüviyeti de taşıyan medreselerin ders programında Arap Dili diğer dersler için daima bir ön şart olma niteliğini korumuştur. Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in sözlerini nakleden ve açıklayan dersler (Tefsir, Hadis) ve bu genel esaslardan günlük olaylarla ilgili hükümleri çıkarma usûlüne ait bilgilerle çıkarılmış hükümleri ihtiva eden dersler (Fıkıh Usûlü, Fıkıh), her medresede çakılı ders niteliği taşımıştır. Bu sonuncu çalışmalar ile bir müslümanın çeşitli durum ve şartlarda nasıl davranması gerektiği belirlenirken bu arada öğretmen - öğrenci münasebetlerini düzenleyen bazı kurallar da ortaya konulmuştur. İtiraf etmelidir ki, aslında vahiy ve sünnet iletilen bilgiler kadar bunların nasıl iletileceğine ait bazı medenî metodları da ihtiva ettiği halde bu ikinci kısım üzerinde, yani öğretim metodları üzerinde daha az durulmuştur. Ayrıca psikoloji ve eğitim esaslarını da içine alan akli ilimler çok kere program dışı bırakılmıştır.

Kâtib Çelebi'nin (ö. 1670) bildirdiğine göre Fatih'in yeniden düzenlediği medresenin programında felsefî (akli) ve dinî ilimler birarada bulunuyordu. O sırada bir âlimin şerefi akli ve nakli ilimlerdeki ihatası ile ölçülüyordu. Fakat Kanunî'den sonra akli ilimler «felsefiyattır» denilerek programdan çıkarılmıştır. Sadece hafızaya yüklenmek akli bir davranış değildir, neticede ne akıl kaldı, ne nakil (Kâtib Çelebi I, 680 «1941»; 32 «1981»). Onun kanaatine göre felsefî bilgiler düşüncüyü geliştiren ve üretici yapan bilgilerdir; akıl ve zihin çalışmayınca diğer dinî nakilleri yorumlamak, bunlardan yeni bilgiler çıkarmak, yeni problem ve şartlarda mâkûl hal çaresi bulmak mümkün olmamıştır. Bilindiği üzere «felsefe» sözü o sırada, Avrupada da olduğu gibi, metafizik görüşler yanında fizik ve değerler alanıyla ilgili bilgilerin hepsini, yani matematik, fizik, astronomi, ahlâk, terbiye ve politika gibi bilgileri içine alıyordu. Batıdaki uyanış hareketlerine paralel olarak Fatih'in başlattığı hamle devam ettirilemeyince medrese, diğer alanlarda olduğu gibi, meslekî formasyonla ilgili bilgiler alanında da gelişme sağlayamamış, ayrıca dışarda olup bitenlere karşı da duyarlılığını kaybetmiştir.

X

Yenileşme dönemine girildiği sıralarda, II. Mahmud'un 1824 tarihli

fermanında ilköğretimdeki iç açıcı olmayan duruma temas edildikten sonra ilkokul hocalarının çocuklara Kur'ân öğretmeleri, yeteneklerine göre bazı kitaplar okuyarak dinlerini de öğretmeye gayret etmeleri istenmektedir (Cevad, 8). Aynı padişaha sunulan bir lâyhada mahalle arasındaki ufak mekteplerin teftişi ve dirayetsiz hocaların meslekten ihracı teklif edilmektedir.

Tanzimat döneminde askerî yüksek okullara öğrenci hazırlamak üzere kurulan rüşdiyelere öğretmen yetiştirecek olan bir dârülmuallimîn (öğretmen okulu) 1848 yılında açılıyor. Bundan yirmi sene kadar sonra da 1868'de Dârülmuallimîn-i sıbyân (ilköğretmen okulu) kuruluyor (Unat, 31, 32). 1869'da Osmanlı maarifini bir sistem halinde düzenleyen Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi neşrediliyor. Buna göre erkek ve kız olmak üzere iki öğretmen okulu açılacak, erkek öğretmen okulu rüşdiye, idadiye, sultaniye olmak üzere üç şubeye; kız öğretmen okulu (dârülmuallimat) da sıbyan ve rüşdiye şubeleri olmak üzere iki şubeye ayrılacaktı (Unat, 103-106). Bu nizamnâmenin öğretmen yetiştirme ile ilgili birçok maddesi sadece yazıda kalmıştır. 1870'de kız rüşdiyeleriyle sıbyan okullarına kadın öğretmen yetiştirilmek üzere bir kız öğretmen okulu (Dârülmuallimat) kurulması, Maârif Nezaretince öğretmen okullarının sıbyan, rüşdiye ve idâdiye olmak üzere üç bölüm halinde düzenlenmesi (1874) ve Bosna, Girit ve Konya'da ilköğretmen okullarının açılması (1875), bu devrin önemli eğitim olayları arasındadır (Unat, 31-33, 35; Oğuzkan, 596 «1983»).

I. Meşrutiyet ilânından sonra ve II. Abdülhamid döneminde öğretmen okullarının çoğaltılması ve meslek formasyonu bakımından geliştirilmesi dikkat çekiyor. Kronolojik olarak önemli başlıkları verecek olursak ilköğretmen okulları idaresi Evkaf idaresinden Maârif Nezaretine geçiyor (1876). Orta ve kız öğretmen okullarına öğretim metodu (usûl-i tedris) dersi konuyor (1878, 1879). Daha önceden (1870) programında usul-i tedris bulunan ilköğretmen okulu, yeni metodu bilen öğretmen yetiştirmek ve dışardan müracaat edenlere kurs vermek üzere yeni bir düzenlemeye tabî tutuluyor ve adı değiştiriliyor (1883, Dârülameliyât), fakat iki sene sonra tekrar eski haline döndürülüyor (1885) (Cevad, 214; Koçer, 28, 29). 1885'de onüç şehirde ve daha sonraki yıllarda bütün şehirlerde ilköğretmen okulları açılıyor (Unat, 33). 1881'de neşredilen bir Nizamnâmeye göre öğretmen okulu (dârülmuallimîn) ibtidâiye, rüşdiye ve âliye olmak üzere üç şubeye ayrılıyor ve aynı sene âliye şubesi tedrisata başlıyor (Unat, 35).

ÖĞRETMENLİĞİN DÜNÜ, BUGÜNÜ

II. Meşrutiyetin ilânından sonra (1909) öğretim alanında bazı köklü tedbirler alınmaya çalışılmıştır. İstanbul öğretmen okullarının (sıbyan, rüşdiye ve âliye bölümlerinin) tek idare altına alınması, bu okulların değerli bir eğitimci olan Sâti Bey'in idaresine verilmesi, diğer vilâyetlerdeki otuz kadar öğretmen okulunun İstanbul öğretmen okulları gibi bir düzenlemeye tabî tutulması; büyük şehirlerdeki öğretmen okullarında kadın öğretmen yetiştirilmek üzere -daha sonra Dârülmuallimat adını alacak- özel sınıflar açılması; vasıflı öğretmen yetiştirilmesi için Fransa'ya öğrenci gönderilmesi; 1913 ve 1915 yıllarında neşredilen nizamnâmeler ile erkek ve kız öğretmen okulları öğretim sürelerinin dört ve beş seneye çıkarılması ve programların meslek terbiyesi ve eğitim gerekleri bakımından zenginleştirilmesi; merkezdeki kız ve erkek öğretmen okullarının taşra öğretmen okullarına öğretmen yetiştirmek üzere yüksek öğretmen okulları (Dârülmuallimîn-i âliye, Dârülmuallimât-ı âliye) adıyla yeniden teşkilâtlandırılması; kız öğretmen okuluna bağlı olarak Kız Dârülfünunu'nun kurulması (1914) bu tedbirlerdendir (Unat, 32-36, 153).

Cumhuriyet dönemine girerken Osmanlı devletinin son dönemindeki öğretmen yetiştirme konusunda şu değerlendirmeyi yapabiliriz: İlim ve teknoloji bakımından gelişen ve maddî gücünü duyurmaya başlayan Avrupa karşısında İmparatorlukta görülen ilk tepkiler tabiatıyla kendini korumanın âcil tedbirleri olmuştur, yani ordunun düzenlenmesi ve askerî mektepler açılması olmuştur. Değişen şartlara yeni yetişenlerin ve halkın aklî bir uyum yapmasını sağlayacak esas görevlilerin yani öğretmenlerin yetiştirilmesi hususuna bir çok sebeplerle gereken önem verilememiştir. Gerçi bu hususta bazı kanunî düzenlemeler yapılmış, bazı öğretmen okulları ve hizmet-içi kursları açılmıştır; 1870'ten itibaren ilk ve orta öğretmen okullarında meslekî formasyon derslerine yer verilmiştir. Fakat savaşlar, ekonomik zorluklar ve vasıflı eğitimci yokluğu sebebiyle istenilen sayı ve kaliteye ulaşılamamış, bu kurumlara yeteri süre sağlanamamış, öğretmenlik özenilen bir meslek haline getirilememiştir.

X

Millî mücadele ve Cumhuriyetin ilk senelerinde öğretmenlik görevinin gelişme ve kurtulustaki rolü önemle belirtilmiştir. Atatürk muhtelif vesilelerle yaptığı konuşmalarında öğretmeni gelecek kurtuluşun saygıdeğer öncüleri olarak görmüş, ödevlerinin önemli ve hayatî bir nitelik taşıdığını ifade etmiştir. Ona göre öğretmen «insan topluluğunun en fedakâr ve saygıdeğer uzuvları,» «irfan ordusunun erleri»dir. «Zaferin sü-

rekli sonuçlar vermesi» onlarla mümkün olacaktır; yani yeni nesli onlar yetiştirecektir, bu neslin değeri onların ustalık ve fedâkarlık derecesiyle orantılı olacaktır; milletleri onlar kurtaracak, Cumhuriyete fikri, vicdanı ve irfânı hür nesilleri onlar yetiştireceklerdir. Yine Atatürk'e göre öğretmenlerin yeni nesillere kazandıracığı kültür muhtevası millî olmalıdır. Onun tarifiyle millilik özelliği, doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle münasebeti olmayan yabancı fikirlerden ve hurafelerden uzak ve tarihî, millî karakterimize uygun olmak demektir. Bu muhteva aynı zamanda ilmî olmalıdır. Türk milleti bu sayede sanat, iktisat ve her bakımdan gelişebilecektir. İlim ve fen nerede ise oradan alınacak ve her ferdin kafasına konulacaktır.

Atatürk'ün öğretmenlere gösterdiği hedeflerden biri cehaleti gidermektir. Herkese okumak, yazmak, vatanını, milletini, dinini, dünyasını öğretmek lâzımdır. Milletın istidat ile dolu saf seciyesinin geliştirilmesi, bunun usûlünü bilen kimseler gerektirir ki, bunlar öğretmenlerdir (Oğuzkan, 598-600 «1983»).

Ayrıca öğretmenler -cahilliği izale etmenin yanında- toplumu işe yarar ve yerimli bir hale getirmek zorundadırlar. Eğitim ve uygulama metodlarının bilgiyi insan için bir süs ve tahakküm vasıtası yahut medenî bir zevkten ziyade maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabili istimal bir cihaz haline getirmesi gerekir ve nihayet öğretmen yeni nesillere fazilet, düzen ve disiplin kazandırmalıdırlar (Akyüz, 33-35 «1983»). Yine Atatürk her zaman Millî Eğitim Bakanı olmayı istemiş; niteliklerinden en önemlisinin öğretmenlik olduğunu belirtmiş ve zevkle kabul ettiği başöğretmenlik ünvanı ile birçok şehirlerde halka bizzat ders vermiştir (Akyüz, 29 «1983»; 211 «1982»).

Bu görevleri yerine getirecek öğretmenlerin yeterli sayıda ve vasıfta yetiştirilmesi için Cumhuriyet döneminde önemli tedbirler alınmıştır. Daha 1923 yılında İcra Vekilleri programında ve aynı sene toplanan I. İlmî Heyet'in gündeminde öğretmen yetiştirilmesiyle ilgili konular yer almıştır. Osmanlı döneminden intikal eden ilköğretmen okullarının sayıları yirmiye indirilmiş ve onbeş bölge içinde bir kız, bir erkek öğretmen okulu olarak düzenlenmesi yoluna gidilmiş, bu okullar malî bakımdan genel bütçeye bağlanmıştır (Unat, 34). 1924'de çıkarılan Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu öğretmenliğe «devletin umumî hizmetlerinden tâlim ve terbiye vazifesini üzerine alan, müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslektir» şeklinde açık bir tarif getirir. 1926'da çıkarılan Maarif Teşki-

ÖĞRETMENLİĞİN DÜNÜ, BUGÜNÜ

lâtına Dair Kanun ise eğitim hizmetlerinde asıl olanın muallimlik olduğunu belirtmiştir (Akyüz, 241 «1982»).

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine, İstanbul Darülfünunu içerisinde öğretimini sürdüren kız ve erkek yüksek öğretmen okulları dışında, orta dereceli öğretmen okulu intikal etmediği belirtilmektedir (Unat, 32). Cumhuriyet döneminde 1926-1927 öğretim yılında Konya'da ilk defa Türkçe öğretmeni yetiştirilmek üzere Orta Muallim Mektebi açılıyor. Bu okul eğitim hayatımızda önemli bir yer tutacak olan Eğitim Enstitülerinin ilki olarak görülebilir (Oğuzkan, 605, 606 «1983»). Bu sırada köylere ilkokul öğretmeni yetiştirilmesi meselesi üzerinde durulmuştur. 1927'de Denizli ve Kayseri'de Köy Muallim Mektepleri açılmıştır (Akyüz, 249 «1982»). Yine bu sırada vasıflı meslek öğretmeni bulunmayışının çareleri üzerinde durulmuş, meslek öğretmeni yetiştirilmek üzere otuzdört genç yurtdışına gönderilmiştir (1928). Konya'da açılan Orta Muallim Mektebi ertesi öğretim yılında Ankara'ya nakledilmiş ve adı «Gazi Orta Muallim Mektebi» olarak değiştirilmiştir. Bu sırada okulun Tabiiyat, Matematik, Edebiyat, Tarih, Coğrafya ve Pedagoji şubeleri bulunuyordu (Oğuzkan 605, 606 «1983»).

1932-1933 öğretim yılında Denizli ve Kayseri'deki Köy öğretmen okulları kapatılıyor, Kız sanat okullarına öğretmen yetiştirmek için 1934'de ilk Kız Muallim Mektebi açılıyor. Bunu 1936'da Ankara Erkek Meslek (Ertik) Öğretmen Okulunun açılışı takip ediyor.

1936'da zamanın Maarif Bakanının öğretmensiz köy sayısının otuzbeş bin olduğu şeklindeki beyanı, bütün bu gayretlerin öğretmen açığını kapatmaya yetmediğini göstermektedir (Akyüz, 242 «1982»). Bu problem bir kaç şekilde hal çaresi bulunmaya çalışılmıştır. Bu çarelerden biri 1937'de çıkarılan bir kanunla askerde onbaşılık ve çavuşluk yapmış köylü gençleri altı aylık bir kurstan geçirip küçük köy ilkokullarına eğitmen olarak tayin etmek olmuştur. İkincisi, daha büyük köy ilkokullarına öğretmen yetiştirecek iki köy öğretmen okulu açılmasıdır (İzmir ve Eskişehir'de). Bu okulların 1938'deki ders dağıtım cedvelinden anlaşıldığına göre pedagojik derslerinin haftalık kredisi yirmi saat tutmaktadır (Akyüz, 243, 249, 250 «1982»).

1939'da ilk defa toplanan Maarif Şurasında öğretmen açığı dile getiriliyor, bazı hal çareleri üzerinde duruluyor (Oğuzkan, 601 «1983»). Köylerdeki öğretmen açığını gidermenin bir çaresi de 1940'da çıkarılan bir kanunla Köy Enstitüleri açmak olmuştur. Buraları kurulurken, yetiştirile-

cek köy çocuklarının kendi köylerinde bir yandan öğretim yaparken diğ er yandan köyün ekonomik ve sosyal yapısını değiştirmeleri amaçlan mıştır. Ders programı bu amacın gerçekleştirilmesini sağlamak üzere üç grup altında toplanmıştır. Bunlar, öğretmenlik derslerini de içine alan kültür dersleri, ziraat dersleri ve çalışmaları, teknik dersler ve çalışma larıdır (Akyüz, 243 «1982»).

1943 ve 1946 seenlerinde yapılan ikinci ve üçüncü Maarif şuraların da nitelikli öğretmen yetiştirilmesi, öğretmen okullarının eğitim enstitü sü haline getirilmesi, bu okulların dört seneye çıkarılması, yüksek tahsil görenlerden öğretmen olmak isteyenlerin meslek derslerinden imtihan edilmeleri, öğretmen okullarında meslek formasyonu veren derslere önem verilmesi teklif edilmektedir. Aynı sene (1946) üç yıllık Eğitim Ensti tüleri açılmaya başlıyor. 1949'da yapılan dördüncü Millî Eğitim şura sında öğretmenlerin güçlü alan öğrenimi kadar esash bir pedagojik formasyon kazanmış olmaları gereği üzerinde duruluyor (Oğuzkan, 603 «1983»). Aynı sene, daha sonraki senelerde mezunlarının din dersleri öğ retmenliği yapacakları Ankara İlahiyat Fakültesi açılıyor.

Köy Enstitüleri 1947 ve 1953'de iki defa program değişikliği geçirdikten sonra 1954'de İlköğretmen Okulu haline getiriliyor.

Osmanlı döneminin Darülmuallimîn-i âlisinin bir devamı olan İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu 1956 senesine kadar liselere öğretmen yetiştirirken tek kurum olarak kalmıştır. Buna 1956 senesinde İzmir ve 1958'da Ankara'da açılan yüksek öğretmen okulları eklenmiştir. 1959 senesinde İmam-Hatip Okullarına meslek dersleri, orta dereceli okullara din dersi öğretmeni yetiştirmek üzere İstanbul'da ilk Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı. Bunu daha sonra Konya, Kayseri, İzmir, Erzurum, Samsun Yüksek İslâm Enstitüleri takip etmiştir (Parladır, 151, 152). Dört yıl öğrenim süreli bu kurumlarda pedagojik formasyon ve meslek uygulamalarına gereken önem verilmiş, öğretim elemanlarının hazırlanmasında kendi imkânları içinde akademik bir yol takip edilmeye çalışılmıştır.

1973 yılında çıkarılan Millî Eğitim Temel Kanunu yeniden öğretmenliğin özel bir ihtisas mesleği olduğunu belirtmiş ve hangi öğretim kade mesinde olursa olsun öğretmenlerin yüksek öğrenim görmüş olmaları esasını getirmiştir. Bu hükme uyularak 1974-1975 öğretim yılında ilk öğretmen okullarının adları Öğretmen Lisesi olarak değiştirilmiş ve ilko kul öğretmeni yetiştirilmesi için iki yıl süreli Eğitim Enstitüleri kurul muştur. Bir yıl içinde bu kurumların sayısı elliye ulaştı. Öğrencilerin po

ÖĞRETMENLİĞİN DÜNÜ, BUGÜNÜ

litika ve ideoloji tesirinde bırakılması bu okulları verimsiz bir duruma düşürmüştür. Orta dereceli okullara öğretmen yetiştirilmesi hususunda durum daha iç açıcı değildir. 1974'de kırkaltı bin öğrencinin mektupla öğretim yapma üzere öğretmen yetiştiren kurumlara kaydedilmesi, 1978'de hızlandırılmış eğitim uygulamasına başvurulması, bu kurumların da ideolojik ve politik etkiler içinde kalmaları öğretmen yetiştirmede önemli geri adımlar olmuştur. Bu sırada (1977) üç yıllık Eğitim Enstitülerinin sayısı onsekize indirilmiş, 1979'da adları Yüksek Öğretmen Okulu olarak değiştirilmiştir. 12 Eylül 1980 hareketinden sonra iki yıllık eğitim enstitülerinin sayısı onyediye indirilmiş ve 20 Temmuz 1982'de 41 sayılı kanun hükmünde kararname ile öğretmen yetiştiren bütün kurumlar üniversiteler içine alınmıştır.

1981 Haziran ayında toplanan X. Millî Eğitim Şurasını açış konuşmasında, zamanın Millî Eğitim Bakanı tarafından geçmiş dönemin değerlendirilmesi yapılırken Millî Eğitim düzeninin sarsıldığı ve gelişme yerine gerileyip dağıldığı, bir çıkmazın içine girdiği ifade edildikten sonra şu görüşlere yer verilmiştir:

«Eğitim sistemimiz, değişik dönemlerde çeşitli Batı devlet veya sistemlerinin tam etki ve kontrolü altında kaldığı, ülkemize yararlı olmaktan uzaklaştığı ve karmaşık bir eğitim düzeni doğduğu bir gerçektir. Bu durum, bir eğitim sisteminin değerini ortadan kaldırmış, millî hedef ve ilkelerden yoksun, dağınık ve okulda içine kapanık bir öğretim düzeni ortaya çıkarmıştır. Bugün, her kademe-deki öğretimin, okul öncesi dönemden üniversite dahil, bir bütünlüğün ortaya konması, geleceğin uzun dönemli ihtiyaçlarını karşılayacak, ülke kalkınmasını hedef alacak temel esasları öngören yeni bir eğitim sistemi içinde ele alınması, gerekli ve ülkenin geleceği için hayati değer taşımaktadır» (Sağlam, 57, 58).

II

Öğretmenlik mesleğinin tarihiyle ilgili bu bilgilerden, bugün öğretmenin nasıl yetiştirilmesi gerektiği hususunda bazı sonuçlar çıkarabiliriz.

Dikkat çeken noktalardan biri, öğretmen ihtiyacının büyüklüğü karşısında ve eğitimin yaygınlaştırılması istendiğinde öğretim muhtevasının daraldığı ve buna bağlı olarak da öğretmen niteliğinin düştüğüdür. Uzun senelerin ihmali ile okuma yazma bile bilmeyen büyük kitleler karşısında oluş ve ekonomik imkânların darlığı idarecileri böyle bir yola itmektedir. Ancak böyle bir davranış, geriye doğru, bir önceki sonrakini daha kötü yapan ters bir sebep-sonuç zinciri doğurmaktadır: Öğretim muhte-

vasının daralması, vasıfsız öğretmen görevlendirmeye; bu görevlendirme, öğretmenlik itibarının düşmesine; bu da nitelikli kimselerin bu meslekten uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Hz. Peygamber bu ters işleyişi şöyle ifade etmiştir:

«Allah bilgiyi kulların zihninden çekip alarak ortadan kaldırmaz; âlimleri almak suretiyle ortadan kaldırır (yani toplum vasıflı insan yetiştirmez veya beyin göçü olur). Böylece âlim kalmayınca insanlar bir takım cahil kimselere başvururlar. Onlar da kendilerine bir şey sorulunca, bu hussuta bilgileri olmadığı halde cevap verirler. Neticede kendileri yoldan çıktıkları gibi, başkalarını da yanıltır, saptırırlar» (Buharî, ilim, 34).

Kaliteleşmeyi başa aldığımızda gittikçe verimliliğin arttığı sağlıklı işleyişi sağlamış oluruz. Ünlü bir terbiyeci (Claparede) «Çocuklarımızın ayaklarına bile gösterdiğimiz özen ve bakımı kafalarına göstermiyoruz» diye yakınıyor (Chatelain, 40). İyi bir kundura ustası arıyoruz, neden iyi bir öğretmen aramıyoruz, demek istiyor.

Hemen maddî bir ürün olarak görünmemesi ve geç netice vermesi sebebiyle bir çok kimse eğitime yapılan yatırımların faydasını açıklıkla göremiyor. Eğitim yatırımı insandaki gizli ve çok zengin enerjileri, kabiliyetleri ortaya çıkarmak, başkalarına ve gelişmeye yarayacak hale getirmektir. Kendinde olmayan, başkasına bir şey veremez.

Bir eğitimciye göre, toplumda geniş bir kabiliyet hazinesinin bulunduğu muhakkaktır. Dünyanın çehresini değiştirecek olan bu kabiliyet (geri kalmış toplumda) kilitli, eğitilmemiş ve âtil kalarak gelişmeyi geciktirmektedir. Bu kilidin açılması, o sihirli harekete geçme halinin başlaması, ciddi bir eğitim gelişmesi olmadan meydana getirilemez (Curle, 14, 25). Alman ve Japon gelişmeleri mucize olarak nitelendiriliyor. Fakat bunun temelinde vasıflı insan bulunduğunu da artık herkes biliyor.

Öğretmeni vasıflı hale getirmede ilk adım, zihin ve ahlâk mimarlığı gibi önemli bir iş için kabiliyetli olanların seçilmesidir. İyi bir seçme ise, mesleğin aday çekmek gücüne, ona atfedilen itibara, başka ifade ile sağlaması beklenen maddî ve psikolojik tatmine bağlıdır.

Yukarda gördüğümüz tarihî seyir içinde dikkati çeken bir başka husus, kısır politika ve ideolojilerin öğretmenin nitelik kazanmasından hoşlanmadığıdır. Bunlar çok taraflı düşünebilen ve hoşgörülü kimseler değil, zihin ve iradesi yeterince gelişmemiş mensuplar istemektedir. Erken uya-

ÖĞRETMENLİĞİN DÜNÜ, BUGÜNÜ

rılan bu istekler, gençlerin zihin ve irade gelişmesine manî olmaktadır. Bu bakımdan, kabiliyetleri müsbet yönde geliştirme, kültür üretecek bir hale getirme gibi önemli bir sorumluluk taşıyacak öğretmen adaylarının zihni ve mânevî darlık doğuran bu tesirlerden uzak kalması sağlanmalıdır.

Burada öğretmenin sahip olması gereken önemli bir özelliğini iyice belirtmelidir. Bu da onun elâstikî, yaratıcı ve problem çözücü bir zihin yapsına sahip olmasıdır. «Sosyal değişimin az olduğu dönemlerde öğretmenin esas görevi, geleneği mümkün olduğu kadar noksansız bir şekilde muhafaza etmek ve onu yeni nesillere aktarmak olmuştur. Bilgi devamlı oluşan bir şey değil, tamamlanmış bir kitap gibi telâkî edilmiş, bu tamamlanmış bilgiyi en çok hafızasına yerleştiren kimse en iyi öğretmen sayılmıştır» (Güngör, 70). «Medresenin asıl kusuru yaratıcı bilgiye kapalı kalması, kitabı ve hocayı değişmez otorite diye kabul etmesiydi» (Güngör, 75). Bu yüzden yanibaşında, Avrupada olup biten değişimlere ilgisiz kalmıştır. İlmî müslümanın kaybolmuş malı sayan ve onu nerede bulursa almaya herkesten ziyade hakkı olduğu (Tirmizî, ilim, 19) inancını taşıyan zihin esnekliğini koruyamamıştır.

Teknik ve sosyal değişme günümüzde o kadar hızlı seyrediyor ki, halk kitlesi ve öğrenciler bu değişmeye sağlıklı bir uyum sağlamakta, eski ve yeni değerlerden hangisini terkedip hangisini koruyacağına karar vermekte güçlük çekmektedir. Millî kültürü ve değerlerini tanıması kadar diğer kültürleri de tanıması, sosyal değişmeler, problemler hakkında bilgi sahibi olması (Oğuzkan, 6, 7, 21, 22» 1971) öğretmenin olaylara geniş açıdan bakmasını ve daha mâkul düşünmesini, dolasıyla başkalarına yol gösterici olmasını sağlayacaktır.

Öğretmenin dış görünüş ve kişilik özellikleriyle örnek bir insan haline getirilmesine çalışılmalıdır. Bilindiği gibi özellikle gençler, takdir ettikleri kimselere benzemek isterler, onları idealize ederler. Bu ise iyi davranışlar geliştirmede önemli bir fırsattır.

Şunu da belirtmelidir ki, dış özelliklerden ziyade kafa ve kalb nitelikleri daha önemlidir. Çünkü bunlar kişiliği meydana getiren temel unsurlardır. Açık ve kavrayışlı bir zekâ, sağlam ve geniş bir bilgi, gerçekten otoritenin ve sözgeçiriciliğin vazgeçilmez şartlarıdır. Öğretmenlerde bilgi sağlamlığı kadar karakter sağlamlığı ve dengesi de önemlidir.

Öğretmende bulunması gereken en önemli özellik idealizmdir. Bir

yazarın ifade ettiği gibi, eğitim ancak coşkun bir idealizm atmosferi içinde verilebilir. Eğitimin görevini başarabilmesi için çocuk şuurunun o müstesna değerine, hayatın değerine inanması gerekir (Leif-Rustin, 163, 166).

Bu konuya son verirken öğretmenin meslekî gelişmesini sağlamak için yapılacak hizmet-içi eğitim kurslarının Bakanlık ve Üniversite işbirliği ile düzenlenmesinin, bu kursların mezun oldukları fakültelerde yapılmasının faydalı olacağını belirtelim. Böylece fakültelerin gerçek eğitim problemleriyle karşılaşması, buna göre programlarını geliştirmesi mümkün olacaktır.

12 Eylül 1980'den itibaren öğretmenliğin itibar ve nitelik kazanmasına yönelik bazı çalışmaları burada kısaca hatırlatıp konuya son veriyoruz.

24 Kasım'ın «Öğretmenler Günü» olarak ilânıyla, öğretmenlik mesleğinin itibarlı yerine oturması, Millî Eğitime hizmet etmiş emekli öğretmenlerin ve rahmete kavuşmuş olanların saygıyla anılması, eğitim kurumlarının eğitim, öğretim, bilim ve teknikte gerçekleştirdiği başarılarının sergi, seminer, konferans ve ilmi toplantılarla ortaya konması; yaşı ve mesleği ne olursa olsun her vatandaşın öğretmenin önünde hürmetle eğilmesinin, elini öpmesinin gerektiğinin vurgulanması gibi amaçlar gözetilmektedir.

Yine bu devrede yapılan resmî konuşma ve demeçlerde öğretmenlerin ekonomik, kültürel ve meslekî inkişâflarını sağlamak gayesiyle, yeterli oranda kadro sağlandığı, kademe terfileri yapıldığı, eğitim öğretim hizmetleri sınıfı personelinin 1, 2, 3 ve 4. derecelerinde olanlarına ek gösterge temin edildiği, yurdun her köşesinde imkân ölçüsünde öğretmenler için lojman, öğretmen evi, lokal, özel eğitim ve dinlenme yerleri açıldığı ve açılmaya çalışıldığı, eğitim ödeneğinin ve ek ders ücretlerinin artırılması yoluna gidildiği, yükseköğretimde bütünlük ilkesine önem verilerek öğretmen yetiştiren kurumların bilim, teknik, yönetim ve eğitim bakımlarından üstün hale gelmesi için üniversiteye bağladığı, hızlandırılmış eğitimden mezun ilkökul öğretmenlerinin altı aylık kurslara tabî tutulduğu, öğretmen, idareci ve diğer personelin hizmet-içi kurs ve seminerlerden geçirildiği

belirtilmiştir (Sağlam, 207-209).

KAYNAKLAR

Akyüz, Prof. Dr. Yahya, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye), Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fak. yay., Ankara, 1982.

Akyüz, Prof. Dr. «Atatürk ve Öğretmenler» adlı yazı, Cumhuriyeti Döneminde Eğitim, MEB. yay., İstanbul, 1983.

Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, Sahih, İstanbul, 1315 h.

Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, el-Beyân ve't-tebyîn, I-IV cilt, 1968.

Chatelain, François, Yeni Eğitimin Prensipleri, çev. M. Nuri Kodamanoğlu, MEB. yay., Ankara, 1964.

Cevad, Mahmud, Maarif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı, İstanbul, 1338 h.

Curle, Adam, Gelişen Cemiyetlerde Eğitimin Rolü, çev. Cahit Okurer, MEB. yay., Ankara, 1971.

Güngör, Prof. Dr. Erol, «Millî Eğitimimizde Eğitici ve Öğretici Olarak İnsan» adlı yazısı, Millî Eğitim ve Din Eğitimi -İlmî Seminer- Aydınlar Ocağı yay., İstanbul, 1981.

İbn Haldûn, Abdurrahman, Mukaddime, Mustafa Muhammed Matb., Mısır, ?.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, Sünen, I-II c. Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, Kahire, 1953/1373.

Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah, Keşfü'z-zunûn, I-II c., İstanbul, 1941-1943.

Kâtib Çelebi, Mîzânü'l-hak fi ihtiyâri'l-ehak - İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü-, İstanbul, 1981.

Koçer, Dr. Hasan Ali, Türkiye'de Öğretmen yetiştirme Problemi, Yargıçoğlu Matb., Ankara, ?.

Köymen, Prof. Dr. Mehmet Altay, «Alp Arslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri» adlı yazı, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, c. IV, 1975.

Leif, J. ve Rustin, G., Genel Pedagoji, çev. Nejat Yüzbaşıoğulları, MEB. yay., İstanbul, 1980.

Oğuzkan, Dr. A. Ferhan, Öğretmenliğin Üç Yönü, MEB. yay., Ankara, 1971.

Oğuzkan, Dr. A. Ferhan, «Orta Dereceli Okul Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi» adlı yazı, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, MEB., yay., İstanbul, 1983.

Parladır, Dr. Selâhattin, İslâm'da Örgün Din Eğitimi, İzmir, 1984 (Basılmamış doktora tezi).

Sağlam, Hasan, Millî Eğitim Bakanı Hasan Sağlam'ın Konuşma, Demeç ve Mesajları, MEB. yay., Ankara, 1983.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, Sahîh, Kahire, 1931-1934.

Unat, Faik Reşit, Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî bir Bakış, MEB. yay., Ankara, 1964.